

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2016

CİLT:6 SAYI:11-12

ISSN: 2146-5207

CAHİT TANYOL'UN DÜŞÜNCE HAYATI VE TÜRKİYE SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ

Erkan ÇAV

Özet: Bu çalışmada Prof. Dr. Cahit Tanyol'a farklı açılardan bakılacaktır. Türkiye'de düşünce ve sosyoloji yaşamına ilişkin kapsamlı yaklaşımlar geliştirmek mümkündür. Bu çalışmada, 100 yılı aşan uzun bir ömre sahip olan Cahit Tanyol, "Hayatı", "Yazın Hayatı", "Türkiye Sosyolojisindeki Yeri", "Düşünce Hayatının Dönemlendirilmesi" ve "Değerlendirme" başlıklarıyla beş bölümde incelenecektir.
Anahtar Kelimeler: Cahit Tanyol, Sosyoloji, Türkiye.

CAHİT TANYOL'S LIFE OF THOUGHT AND HIS PLACE IN TURKISH SOCIOLOGY

Erkan ÇAV

Abstract: In this study, Prof. Dr. Cahit Tanyol will be viewed from different angles. It is possible to develop comprehensive approaches on the life of thought and sociology in Turkey. In this study, Cahit Tanyol, who has a long life of more than 100 years will be examined in five chapters with the titles "Life", "Literature Life", "Its Place in Sociology of Turkey", "Periodization of Thought Life" and "Evaluation".

Keywords: Cahit Tanyol, Sociology, Turkey.

CAHİT TANYOL'UN DÜŞÜNCE HAYATI VE TÜRKİYE SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ¹

Erkan Çav

Türkiye'deki Kurumsal Sosyoloji ile yaşıtı Prof. Dr. Cahit Tanyol'a farklı açılardan bakarak, Türkiye'deki düşünce hayatı ve sosyoloji üzerine kapsamlı yaklaşımlar geliştirmek mümkündür.² 100 yılı aşan uzun bir ömrün sahibi Cahit Tanyol'u; "Hayatı", "Yazın Hayatı", "Türkiye Sosyolojisindeki Yeri", "Düşünce Hayatının Dönemlendirilmesi" ve "Değerlendirme" başlıkları ile beş bölümde inceleyeceğim.

Hayatı

Durkheim'ın etkisi ile Ziya Gökalp'te vücut bulan İstanbul Geleneğinde, Hilmi Ziya Ülken sonrası kuşağın İstanbul Üniversitesi'ndeki temsilcilerinden olan Tanyol, dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsünün Darülfünun'da kurumsallaştığı yıl olan 1914 yılında, I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında doğar. Babasını savaşta kaybeder, zor koşullar altında okuma isteğinin peşinden gider. Tanyol'un hayatını düşünce dünyasının alanı olarak görmek zorunluluğu sebebiyle eğitim ve yazın hayatını derinlikli olarak ele almak gerekir. Hayatının biçimlenişi, düşüncelerinin biçimlenişini verir.

Kayıt olması için yaşını hakim kararıyla büyüttürmesi gerektiği Adana Öğretmen Okuluna, 1926 yılında girer. Okulda Osmanlı eğitim sisteminin öğ-

¹ Bu yazı; 26-27 Kasım 2007 tarihinde, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-Mübeccel Kıray-Şerif Mardin Sempozyum"unda sunulan ve daha sonra basılan "Cahit Tanyol'un Düşünce Dünyası ve Türk Sosyolojisindeki Yeri" başlıklı metnin geliştirilmiş biçimidir. Yazının ilk hali için bakınız; *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı*, Hazırlayanlar: Çağlayan Kovanlıkaya ve Erkan Çav, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 33-43.

² 1914 yılında bir Osmanlı Devleti vatandaşı olarak doğan Cahit Tanyol Hocama, daha nice sağlıklı ve huzurlu yıllar dileyerek, ilk günden itibaren yüksek lisans tezimin başlangıcından bugüne yaptığımız her görüşmemizde Türkiye'ye ve dünyaya bakışta yeni perspektifler sunan duygu ve düşüncelerinin paylaşımı için, içten teşekkürler sunuyorum.

retmenleri vardır ve onlar başta Divan edebiyatı ve Osmanlıca olmak üzere birçok birikimi Cumhuriyet neslinin bu ilk eğitim çocuklarına aktarırlar. Bu dönemde Arif Nihat Asya da edebiyat hocası olmuş, birçok düşünceyi Asya ve benzeri yüksek düzeydeki hocalarından öğrenmiştir. Bu yönüyle temel birikimi güçlüdür. 1931 yılında okulu dereceyle bitirmesinden dolayı Amerikan Koleji, Amerika'ya eğitime göndermek ister, fakat idealist bir eğitim alan ve idealist hedefleri olan bir öğretmen olarak yetişen Tanyol, bu teklifi kabul etmez. Okuldan sonra, bir ay kadar Nizip'te öğretmenlik yaptıktan sonra 1931 yılında sınavla girdiği Gazi Eğitim Enstitüsü'nü 1935 yılında bitirir.

Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki hocaları döneminde olduğu kadar sonraki yıllarda da adları sıkça öne çıkacak şahsiyetlerdir: Hasan Ali Yücel, Ahmet Hamdi Tanpınar, İbrahim Hakkı Tonguç, İbrahim Necmi Dilmen, Halil Fikret Kanat, Cevat Memduh Altar, Halil Bedi, Sabri Esat Siyavuşgil, Sadi Irmak ve diğerleri.

Mezuniyetinden sonra önce askerliğini yapar, devamında öğretmenliğe başlar. Öğretmenlik hayatı Tanyol'un yapmak istediklerinin ve ideallerinin şekillendiği yıllardır. Önce edebiyatla girdiği düşünce dünyasında, bu yıllarda toplumsal sorunları ele almak kaygısıyla hareket ettiği sosyal bilimsel incelemelerle devam eder.

İzmir'de öğretmenlik yaparken 1939 yılında döneminin dergilerine göre oldukça uzun ömürlü ve ses getiren edebiyat dergisi olacak "Aramak"ı çıkarır. Aramak, geniş yankı bulur. Başta Nurullah Ataç olmak üzere birçok önde gelen edebiyatçı tarafından ilgiyle karşılanır.

1940 yılında Hilmi Ziya Ülken'in desteği ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kayıt olur. Von Aster'den bitirme tezini aldıktan sonra 1945 sonlarında Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde asistan olarak göreve başlar. 1949'da doktorasını, 1952'te doçentlik tezini verir, doçent olur. 1951'de, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü asistanı, 1962'de profesör olur. 1961 yılında Sosyoloji Enstitüsü müdürlüğüne geçer. 1970 yılından sonra, Sosyoloji Bölüm Başkanlığını ve Sosyoloji Enstitüsü müdürlüğünü birlikte emekli olana kadar sürdürür. 1991-2003 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde misafir profesör olarak dersler verir.

Cahit Tanyol, önce Felsefe Bölümü sonrasında Sosyoloji Bölümü'nde asistan olarak göreve başlamasından itibaren Ülken'in yardımcısı olarak derslere ve seminerlere katılır, bazı dersleri Ülken'in denetiminde yürütür. Aşağıdaki listede verilen dersler, Tanyol'un asistanken yardımcı olarak katıldığı ve yürüttüğü, öğretim görevlisi iken verdiği, Umumi Sosyoloji Kürsüsü ve sonrasında Tecrübi Sosyoloji Kürsüsü ve nihayetinde Sosyoloji Bölümü başkanı

olduğu dönemde doğrudan verdiği veya kendisinin gözetiminde yürütülen ders ve seminerlerdir.

- Adetler İlmi
- Ahlak Terbiyesi
- Ana Sosyoloji Eserleri
- Din Sosyolojisi
- Dini Hayatın İktisadi Teşekkülleri
- Dini Hayatın İptidai Şekilleri
- Dini Sosyoloji
- Elemanter Sosyoloji
- Endüstri Sosyolojisi
- Eski Türkçe Metinler (Osmanlıca)
- Eski Yazıya Giriş
- Günümüz Sanat Problemleri
- İçtimai Ahlak
- İslam Felsefesi
- Köy Sosyolojisi
- Levy-Bruhle Göre Adetler
- Örf ve Adet Araştırmaları
- Örf ve Adetler Sosyolojisi
- Sanat Sosyolojisi
- Sanat ve Cemiyet
- Sosyal Ahlak
- Sosyal Doktrinler
- Sosyal Problemler
- Sosyal Teoriler Tarihi
- Sosyoloji Tarihi
- Sosyolojik Metinler
- Sosyolojinin Ana Kavramları
- Sosyolojiye Giriş
- Tarihte Doğu-Batı Sorunu
- Tecrübi Sosyoloji
- Tefekkür Tarihi Seminerleri
- Türk Sosyologları ve Eserleri
- Türk Toplum Tarihi
- Türkiye Sosyolojisi
- Türkiye’de Sosyoloji Akımları
- Türkiyede Sosyoloji Problemleri

Tanyol, bu derslerin yanında, Bursa Üniversitesi'nde (Uludağ Üniversitesi) "Sosyal Çevre ve İnsan", "Medikal Sosyoloji", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde "Sosyolojide Düşünce Analizi", "İslam ve Çağdaşlaşma", "Selçuklu ve Osmanlı Toplum Yapısı" ve "İnsan ve Ulus Hakları ve Koruması" derslerini, Gazetecilik Yüksek Okulu'nda ve Yüksek Öğretmen Okulu Eğitim Enstitüsü'nde de çeşitli sosyal bilim dersleri verir, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü'nde ve M.S.G.S.Ü. Sosyoloji Bölümü'nde görev yaptığı dönemler içinde farklı düzeylerde onlarca tezin danışmanlığını yürütür, ikinci dizisi 1942 yılından itibaren Hilmi Ziya Ülken yönetiminde yayınlanan İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi'ni, Ülken'in 1960'ta bölümden ayrılması sonrasında Nurettin Şazi Kösemihal ve Hamit İnandık ile birlikte 16 (1961), 17-18 (1962-1963), 19-20 (1964-1965) ve 21-22 (1967-1968) numaralı sayıların Yazı Kurulu'nda yer alarak yönetir.

Yazın Hayatı

Tanyol'un hayatının ve düşüncelerinin yönü yazın hayatından ayrıntılarıyla izlenir. İlk şiirleri *Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası*'nda Osmanlıca yayınlanır. Dergi çıkarma hakkının çok zor alındığı günlerde Gazi Eğitim Enstitüsü'nden hocası Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in desteğiyle 1939 yılında kendi edebiyat dergisini yayınlama imkânına kavuşur. Bu dergi 1939'da arkadaşları Kemal Bilbaşar, Nurettin Ardıçoğlu ve şair İlhan İleri ile birlikte çıkardığı *Aramak*'tır. İstanbul'a geldiğinde eski ve genç yazar kuşağı ile birlikte bir defaya mahsus olmak üzere *Aramak*'ı, sonrasında *Yenilik*, *Değirmen* ve *Akademi* dergilerini çıkarır, çıkmalarına katkı sağlar.

İlk olarak 1940'lı yılların başında *Son Telgraf* gazetesinde ara sıra makaleleri yayınlanan Tanyol, bir süre sonra Yahya Kemal'in Ahmet Emin Yalman'a tavsiyesi ile *Vatan*'da yazmaya başlar. Yazılarını Mallarme'den esinlenerek "Salı Konuşmaları" olarak adlandırır. Bu dönemde *Cumhuriyet* gazetesine çeşitli aralarla makalelerini verir. *Sanat ve Edebiyat* gazetesinde ara ara makaleleri yayınlanır. *Vatan*'ı bırakışının sebebi Ahmet Emin Yalman'ın Nurullah Ataç hakkındaki iki makalesini yayınlamamasıdır. 1949'da düzenli olarak *Yeni Sabah*'ta haftalık makaleler yazmaya başlayan Tanyol, bu gazetede yazıları ile toplumda tanınır ve şöhrete ulaşır. *Yeni Sabah*'tan ayrılmasının sebebi, Türkiye'deki Alman profesörler hakkında yazdığı bir yazının getirdiği yankılar sebebiyle gazete yönetiminin kendisine karşı tavır almasıdır. *Yeni Sabah*'tan ayrıldıktan sonra yine Yahya Kemal'in yönlendirmesi ve Nadir Nadi'ye önerisiyle *Cumhuriyet*'te sürekli yazmaya başlar. 1956'da *Cumhuriyet*

gazetesinden ayrılarak, gazetenin sahibi Bahadır Dülger'in ısrarıyla sekiz ay kadar *Havadis*'te günlük fıkralar yazdıktan sonra tekrar *Cumhuriyet*'e döner. Demokrat Parti'nin gazetesi olarak algılanan *Havadis*'te yazılarından bazıları, sansüre uğramasına, hatta hiç yayınlanmamasına rağmen o sırada İngiltere'de olan Tanyol'a bu durumdan bahsedilmez. Bu durum sonradan açığa çıkınca *Havadis*'ten ayrılıp tekrar *Cumhuriyet*'e geri döner. *Cumhuriyet*'te Şubat 1958'den Mayıs 1963'e kadar yazar. Bu dönem içinde 1961 yılındaki Anayasa tartışmalarında Üniversite Kanunu çerçevesinde 147'likler olarak bilinen profesörlerin üniversitelerden uzaklaştırılması hakkındaki kanunla ilgili yazdığı makalelerden biri olan "119. Madde" isimli 12 Mayıs 1961 tarihli yazısı sebebiyle bir süre gazetede makale yayınlamaz. Anayasa ve üniversite kanunu üzerine yazdıkları ile 27 Mayıs'çıların düşünce dünyasından çok uzak olmasa bile bazı çevreleri fazlasıyla rahatsız eder. 27 Mayıs'ı desteklemiş olmasına rağmen sonraki süreç, onu da susturur. Bu dönemde sekiz ay kadar gazeteden ayrılır. 1962'nin hemen başında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ölümü üzerine yazdığı makale ile *Cumhuriyet*'te yeniden yazmaya başlar. Ama bu dönem de uzun sürmez, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazar kadrosundan bazılarının solcu oldukları gerekçesiyle gazeteden çıkarıldığı yazar revizyonunda, Mayıs 1963'te artık gazeteye yazı göndermemesi istenir.

Sonrasında beş yıl boyunca 1968'de *Milliyet*'te ara sıra yazmaya başlanana kadar başka bir gazetede yazı yazmaz. Bu dönemde makalelerini *YÖN* dergisinde yayınlar. 1968'den 1980'lere değin yine ara ara *Milliyet*'te yazar, *Akşam* gazetesinde "Basın Ahlakı" üzerine bir makalesi yayınlanır. 1970'li yıllarda Ali Gevgili'nin *Milliyet*'teki açık oturumlarına konuşmacı olarak sık sık katılarak güncel olaylar üzerine görüşlerini açıklar. Aynı dönemde 1970'lerin hemen başında *Yeni İstanbul* gazetesinde gençlik üzerine altı makalesi seri olarak yayınlanır. 1980 sonrasında *Yazko Edebiyat* ve *Yazko Somut* dergilerinde yazmaya devam eder. 1987'den 1989'a düzenli olarak *Güneş*'te yazar. 1989'da Asil Nadir'in gazeteyi almasından bir süre sonra *Güneş*'ten ayrılır. 1990 yılı ve sonrasında düzenli olmamakla birlikte yaklaşık 27 yıl sonra Hasan Cemal'in genel yayın yönetmenliğindeki *Cumhuriyet* gazetesinde yazmaya başlar, o günden bugüne de ara ara *Cumhuriyet* gazetesinde makaleleri yayınlanır. 1995-1996 yıllarında haftada bir olmak üzere *Pazar Postası* gazetesinde yazar. Makale yazmamakla birlikte 1975'te *Milli Gazete*'ye, 1989'da *Yeni Nesil* gazetesine, 2003'te *Zaman* ve 2005'te *Milli Gazete*'ye içerikleri açısından dikkat çekici röportajlar verir.

Tanyol'un dergilerdeki yazıları, dergi ve konu çeşitliliği açısından başlı başına bir külliyattır. İlk şiirleri *Adana Mıntıkası* *Maarif Mecmuası* ve *Uyanış*

(*Servet-i Fünun*) dergilerinde yayınlanır. 1939 yılında *Aramak*'ı çıkarır. İstanbul'a geldiğinde *Yenilik*, *Değirmen* ve *Akademi* dergilerinin çıkarılmasında yazar olarak ve yönetimde bulunarak yer alır. 1950'lere değin Hilmi Ziya Ülken'in *İnsan*, *Ülkü*, *İstanbul Kültür*, *İ.F.E.F. Sosyoloji* ve *Aile* dergilerinde makaleleri yayınlanır. 1950'lerde gazete yazarlığı öne geçerken, 1960'ların başına kadar *Varlık*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *Küçük Dergi*, *Hisar*, *Dünya ve Türkiye*, *İstanbul Edebiyat ve Sanat*, *İstanbul*, *Siyasi İlimler Mecmuası*, *Yonca*, *Türk Dili*, *Türk Yurdu* ve Peyami Safa'nın *Türk Düşüncesi* dergilerinde yazar. Bu yıllarda yine *Sosyoloji Dergisi*'nde bilimsel araştırmaları yayınlanmaya devam eder. 1959 yılında *İntegrasyon* (Almanya) dergisinde "traktörün köylerdeki etkisini" inceleyen araştırması yayınlanır. 1960'laradan itibaren değışen görüşleri, yazılarını yayınladığı dergilere de yansır. 1960'ların ilk yıllarında *Cumhuriyet*'te gazete yazarlığı yaparken 1962 sonlarında ses getiren ve yeni tartışmalara yol açan düşüncelerini içeren "Türkiye'de Burjuva Meselesi" başlıklı makalesi ile *YÖN* dergisinde yazmaya başlar. 1960'lardaki sanat, şiir ve folklor üzerine makalelerini *Varlık* ve *Türk Folklor Araştırmaları* dergilerinde devam ettirir, *Yeni İnsan*, *Cem*, *Yelken* dergilerinde yazar. 1970'li yıllarda yoğunluklu yazdığı dergiler *Çalışan Adam* ve *Musiki Mecmuası*'dır. Özgür İnsan gibi birkaç dergide konuşmaları yayınlanır. 1980'lerde *Yazko Edebiyat*, *Yazko Somut*, *Hürriyet Gösteri* dergilerinde ve *Yazko* ortak kitap çalışmalarında yazar. 1980'lerin sonunda başladığı *Türk Henkel Dergisi*'ne 1990'larda devam ederken, bu yıllardaki yazılarını temel olarak *CEM* dergisinde yayınlar. 1990'ların sonundan bugünlere *E Dergisi*, *Kızıldeli*, *Bilim ve Ütopya*, *Kaşgar*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Kaçak* ve *Hece* dergilerinde yazıları yayınlanır.

İlk kitabı, doçentlik tezini içeren 1954'te basılan *Örf ve Adetler Sosyolojisi* Bakımından Sanat ve Ahlak'tır.³ 1960'ta *Sosyal Ahlak: Laik Ahlakla Giriş*⁴ basılır. Bu ilk iki kitap Tanyol'un sosyoloji alanına ilişkin oluşturduğu yaklaşımlarının temellerini barındırır. 1960'larda uzun süre kitap yayınlamayan Tanyol, üçüncü kitabı olarak 1969 yılında, 1950'lerde başladığında tarihsel arka planı ile epik bir destana ulaşmayı amaçlayan, 1960 sonrasında Marksist bir eğilimin yön verdiği *Kuruluş ve Fetih Destanı*'ni⁵ yayınlar. 1970'te, 1960'ların ortalarında radyo programlarında yaptığı seri konuşmaların toplamı olan *Sosyolojik Açından Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diya-*

³ *Sanat ve Ahlak*, İ.Ü.E.F. Yayınları, Yayın No:577, İstanbul, 1954.

⁴ *Sosyal Ahlak: Laik Ahlakla Giriş*, İ.Ü.E.F. Yayınları, Yayın No:848, İstanbul, 1960.

⁵ *Kuruluş ve Fetih Destanı*, Gün Matbaası, İstanbul, 1969.

*loglar*⁶ kitabı yayınlanır. Bu kitapta birey-toplum-devlet üçgeni içinde din, ahlak, siyaset, ekonomi ve toplumsal süreçler hakkındaki düşüncelerini geniş olarak sunar. Sonraki kitabı, 1981 yılında yayınlanan, İş Bankası'nın Atatürk'ün 100. doğum yılı için hazırladığı seri kapsamında, daha önce yayınladığı çeşitli makaleleri de içeren *Atatürk ve Halkçılık*⁷ kitabıdır. Kitapta, 1980'e değin Atatürk, Kemalizm ve Halkçılık üzerine çeşitli yazılarından aktarmalar olduğu gibi, son dönemdeki Kemalist anlayışlara yönelik eleştiriler, değerlendirmeler ve ileriye yönelik saptamalar bulunur. Yahya Kemal üzerine yazdığı makalelerin ve Yahya Kemal'in ona tuttuğu özel anıların düzenlenmesinden oluşan *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*⁸ 1985'te yayınlanır. Bu kitaptan dört yıl sonra yayınlanmış çeşitli makaleleri de içeren *Laiklik ve İrtica*⁹ kitabı çıkar. Bu kitapta, temelde din ilişkisi bağlamında laiklik ve irtica kavramlarına yönelen Tanyol, 1990'larda yoğunlaşacak olan "Siyasal İslam"ın gelişimine yönelik çeşitli görüşler sunar. Hemen ertesi yıl 1990'da yine gazetede seri hale çıkmış makalelerin toplamı ve buradaki görüşlerinin genişletilmiş halinden oluşan *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*¹⁰ kitabı yayınlanır. Bu kitapta, Osmanlıyı yöneten sınıflardan bugüne gelen süreç içerisinde, öğretmen, bürokrat ve asker bağlamında devlet felsefesini inceleyen Tanyol, Türk devlet felsefesinin 1980'ler sonrasında bozulmaya uğradığını söyleyerek, mevcut işleyişe ilişkin eleştiriler yanında kendi görüşlerinin temellerini sunar. İlk defa şiirlerini kitaplaştıracığı *Son Liman*¹¹ 1992 yılında edebiyat dünyasına katılır. *Türkler ile Kürtler*¹² çalışması, yayımlandığı yıllara göre konuya bakışta özgün nitelikleri olan bir çalışma olarak 1993 yılında basılır. Kitapta, özde "Türkler ile Kürtlerin birliğine" yapılan vurgu Ziya Gökalp'in yaklaşımlarına dayandırılır. Von Aster'den aldığı bitirme tezi olan *Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi*¹³ 1998 yılında felsefe dünyası ile buluşur. Bu çalışma, Schopenhauer'un görüşlerinin sınırlı incelemesiyle oluşmasıyla birlikte, 1940'ların felsefe dünyasının içinden bir bakış sunarken, ilerde Tanyol'un düşünce hayatında ilgileneceği

⁶ *Sosyolojik Açıdan Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1970.

⁷ *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No:6, Ankara, 1981.

⁸ *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

⁹ *Laiklik ve İrtica*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.

¹⁰ *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1990.

¹¹ *Son Liman*, Armoni Yayınları, İstanbul, 1992.

¹² *Türkler ile Kürtler*, Era Yayınları, İstanbul, 1993.

¹³ *Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1998.

konuların habercisi olması bakımından ayrıca önem taşır. *Neden Türban: Şeriat ve İrtica*¹⁴ isimli önceden çıkmış çeşitli makalelerini de içeren kitap 1999 yılında basılır. 1990'larda yükselişe geçen İslami fikirler bağlamında gelişen siyasal süreçleri ele alan kitap, hem dönemin Tanyol gözüyle okunmasını hem de onun din-laiklik-irtica yaklaşımlarının yeni yorumlarını içermesi açısından dikkati çeker. 2001 yılında, Kuruluş ve Fetih Destanı ile Son Liman şiirlerinin birleşimi yanında yeni ve yayınlanmamış şiirlerini de içeren toplu şiir kitabı *Düş Yorgunu*¹⁵ gelir. Partisiz Parlamento düşüncesini temellendirdiği *Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu*¹⁶ çalışması 2003 yılında basılır. Bu çalışmasında Tanyol, ilk temellerini 1956 yılında ortaya koyduğu "partisiz parlamento" fikrini teorik çerçevede ele alarak bu görüşünü devlet felsefesiyle birleştirirken, "rüya" bölümünde tarihi ve önemli kişiliklerin ağzından verdiği görüşlerle Cumhuriyetin günümüze ilişkin bir eleştirisini sunar. *O Zaten Yoktu*¹⁷ isimli otobiyografik romanı 2007 yılında yayınlanır. 2012'de, Eşkışyalık yaparken İstiklal Savaşı döneminde Milli Mücadele'ye katılan Mamato'nun hikayesini kendisiyle yaptığı görüşmelerden aktardığı *Mamato: Bir Milli Mücadele Öyküsü Eşkışyalıktan Çete Reisliğine*¹⁸ kitabı yayınlanır. Daha önce yayınlanmış makalelerinden derlenen kitapları; *Sancılı Toprak*¹⁹ 2014'te, *Düşünce Dünyamın Konukları*²⁰ 2015'te, Osmanlı Devleti son döneminden bugüne öne çıkan şahsiyetlerin konuştuğu genişletilmiş haliyle *Ahirette Bir Açıkoturum*²¹ 2016'da ve İngiltere'nin devlet ve toplum yapısını ele aldığı yazılarından oluşan *Türünde Tek Devlet İngiltere*²² 2016 yılında yayınlanır.

Türkiye Sosyolojisindeki Yeri

Tanyol, Ziya Gökalp'le kurumsallaşan İstanbul Sosyoloji geleneğinin devamcısıdır. Hilmi Ziya Ülken sonrası bölümdeki sosyoloji anlayışını Nurettin Şazi Kösemihal'le birlikte yürütür. 1970-1982 yılları arasında bölüm başkan-

¹⁴ *Neden Türban: Şeriat ve İrtica*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999.

¹⁵ *Düş Yorgunu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2001.

¹⁶ *Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁷ *O Zaten Yoktu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

¹⁸ *Mamato: Bir Milli Mücadele Öyküsü Eşkışyalıktan Çete Reisliğine*, Piya Yayınları, İstanbul, 2012.

¹⁹ *Sancılı Toprak*, Piya Yayınları, İstanbul, 2014.

²⁰ *Düşünce Dünyamın Konukları*, Piya Yayınları, İstanbul, 2015.

²¹ *Ahirette Bir Açıkoturum*, Piya Yayınları, İstanbul, 2016.

²² *Türünde Tek Devlet İngiltere*, Piya Yayınları, İstanbul, 2016.

lığı yapar. Homojen, sınıfsız ve çelişkisiz toplum anlayışını kuran, işleyen ve yayan sosyoloji anlayışının savunucusudur. Çalışmalarındaki bütüncül sosyoloji anlayışında, aktarmacılık ile yerelleştirme eklektizmi içinde biçimlenen bir metodoloji vardır.

Tanyol'a göre bizde sosyoloji, Avrupa'daki gibi felsefe geleneği olmadığı için, tarihe dayalı olarak oluşmuştur. Bu açıdan sosyoloji, toplum sorunu olarak değil, bir devlet sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Tanyol, Türk sosyolojisinin ilk kurucusu olarak Ahmet Cevdet Paşa'yı görür. Bize gerçek anlamda sosyolojinin gelişi ise daha sonra olacaktır ve toplumsal sorunlardan daha çok devletin devamının sağlanması için kullanılacaktır. "Çöküş çalkantısı içinde olan bir imparatorlukta aydınların kafasını kurcalayan sorun her şeyden önce 'devletin nasıl kurtarılacağı' kaygısıdır. Gerek Türk düşünce geleneği gerekse devletin çöküntü halinde oluşu, devlet sorununu ister istemez toplum sorunlarının ön planına itmiştir."²³ Tarihin Türk sosyolojisine temel olması sebebiyle bizde sosyoloji Ahmet Cevdet Paşa ve Mizancı Murad Bey üzerinden tarihsel geleneğin devamına bağlanır.

Tanyol, 1960'lara değin hocası Hilmi Ziya Ülken'in yaklaşımları ve çalışmaları doğrultusunda Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojilerini savunur, Amerikan Sosyolojisi etkisinde köy monografileri yapar, sonrasında Ziya Gökalp Sosyolojisi'nden beslenecek pragmatik Marksist bir sosyoloji anlayışına yönelir. Ancak buradaki ayrıntı, Tanyol'un Marksizmi konjonktürel şartlar altında şekillenmiş bir kalkınma aracı olarak değerlendirmesi, onun dışında Marksist bir ideoloji örgüsünün birey-toplum-devlet ilişkisinde kurulması amacına yönelmemiş olmasıdır. Bu dönemdeki sosyoloji yaklaşımlarında, oluşan dostluğu çerçevesinde Kemal Tahir'in etkisi görülür, bu etki Türk Sosyolojisi'ne de yayılır. Yaşamı boyunca temelde benimsediği ve savunduğu Ziya Gökalp Sosyolojisini, zaman zaman farklı düşünsel eklektik unsurlarla birleştirir, ancak ayrı bir sosyoloji yaklaşımına yönelmez. Başta Türkiye modernleşmesi bağlamında ahlak, laiklik ve din konularına eğilir, diğer düşünsel yaklaşımlarını bu temeller üzerine inşa eder.

Tanyol, Ziya Gökalp Sosyolojisi'ni uyguladığı dönemde, Gökalp'in tarih anlayışını değil Yahya Kemal'in tarih anlayışını benimser. Hilmi Ziya Ülken'in kapsamlı ilgi alanının ve Yahya Kemal'in özellikle dil ve tarih eksenli etkisini belirlediğimizde Tanyol'un sosyoloji görüşlerinin sınırları oldukça

²³ Cahit Tanyol, "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973, s. 429-432.

genişler. Tanyol, “sosyoloji bilimine” bakışını ve sosyologun görevine ilişkin düşüncesini şöyle bildir:

“Bugün dünyanın hemen her yerinde, sosyoloji, bir içtimai araştırma enstitüsü halinde çalışmaktadır. Hususiyile Türkiye gibi büyük içtimai değişmelere uğramış bir memlekette içtimai bir mühendis gibi olan sosyologun vazifesi çok ağırdır. Hukukçu, iktisatçı ve hatta politikacı sosyolojinin kendisine vereceği zengin araştırmalardan faydalanacak, içtimai realitelerimizin tahlilini o yapacaktır.”²⁴

Hiçbir doktrinin ve ideolojinin dogmatik olarak kullanılmasını benimsemez, Türkiye’nin koşullarında bu doktrinlerin/ideolojilerin dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, “Biz bize benzeriz” anlayışının açılımıdır. İdeolojinin/yönteminin “Bize” dönüştürülmesinin sebebinin olarak Tanyol, sosyolojinin temeli olan, sosyal doktrinlerin, doğa kanunları gibi her zaman ve mekanda geçerli olmadığını belirterek, “Doktrinlerin kanunları yoktur ve sadece teorileri vardır” diyerek açıklar:

“Teoriler ise, belli bir toplumun sosyal ve ekonomik hayatının, tarihi bir oluş çizgisinin eleştirisinden doğar. Sosyal olaylar niteldir. Doğa olayları ise niceldir. Birisi toplumun ve tarihin akışında sürekli olarak devam eden akışı bulmaya çalışır, kalıcı olan özellikleri tespit eder. Diğeri ise, olayları niteliklerinden soyarak ölçülebilir yanlarını araştırır. Bu nedenle sosyal doktrinlerde aktarmacılık kişilere bir ideoloji zenginliği verecek yerde onları katı bir fanatizme götürür. Beyinleri şartlandırır ve düşünmez hale getirir.”²⁵

Bu görüşleri, sosyal doktrinlere/ideolojilere nasıl baktığını, onları değerlendirirken, kullanırken ve metodoloji olarak uygularken nelere dikkat ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Tanyol, dışarıdan “aktarmacılıkla” gelen ideoloji anlayışını eleştirir. Her ideolojinin ülkenin koşulları açısından değerlendirilmesini öngörür:

“Her ideolojinin gerisinde sosyal, ekonomik ve politik bir birikim olduğundan, bu birikim hesaba katılmadan hiçbir ideoloji kök salamaz. Çünkü taklit ve aktarma kavramı ile ideoloji kavramı ters düşer. İdeolojinin tabanı ve kökü içinde bulunduğu topluma dayanır. Bunu o toplumun aydın kuşakları kuramsal olarak çözümlenmeye çalışır. Böylece toplumda olan birikimle entelektüel birikim arasında bir diyalektik kay-

²⁴ “80. Doğum Yıldönümünde Ziya Gökalp’in Kürsüsü”, *Cumhuriyet*, 23 Mart 1956.

²⁵ “1971 Türkiye’ sine Yön Veren Gerçekler”, *Milliyet*, 5 Ocak 1972.

naşma, bir bütünleşme doğar. İşte ideoloji bu bütünleşmenin yarattığı bir atılımdır.”²⁶

Bizde doktrinlerin ve ideolojilerin aktarmaçlığını ve kendi toplum koşullarımızda değerlendirilmemesini eleştiren Tanyol’a göre Türk sosyolojisinin birinci görevi “Bizi tanımlamak” olmalıdır. “Biz tanımı” olmadığı sürece, kendimizi kendimiz olmayan bir yerde hayal etmemizden dolayı her şeyi uygulamakta şaşkına döneriz. Batı ile, Batının üstünlüğü bağlamında ilişki kurduğumuz günden beri, yerimizi ve yörüngemizi yitirmiş bulunduğumuzu düşünen Tanyol, “Sosyal, ekonomik, jeopolitik olarak Türkiye’nin yeri neresidir?” sorusunu cevaplanması gereken en önemli soru olarak görür. Bu “kendimizi tanımlama” ve “bunalımlarımızı aşma” konusunda cevaplanması gerekli diğer sorular “Biz, tarihi oluş çizgisi bakımından Doğulu bir toplum muyuz yoksa Batılı mı?” ve “Sosyo-ekonomik bakımından sömüren ülkeler safında mıyız, yoksa sömürülen ülkeler safında mıyız?” sorularıdır. Yaklaşımlarının bu sorular çevresinde açılımlar.

*Düşünce Hayatının Dönemlendirilmesi*²⁷

Farklı düşünsel eksenlerin kesişimde Cahit Tanyol’un düşünce hayatının dönemlendirmesini ve tanımlamasını yapmak şu genel çerçevede mümkündür:

I. Dönem (1940-1960): Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin Sosyolojileri Dönemi (1940-1960)

Hilmi Ziya Ülken’in görüşleri paralelinde Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin sosyolojilerini temel alır. 1950’lerde dünyada etkili olduğu gibi Türk sosyolojisinde de etkili olmaya başlayan Amerikan sosyolojisine bağlı olarak İstanbul Sosyoloji Geleneği içindeki ilk köy monografisine Hilmi Ziya Ülken ve N. Şazi Kösemihal ile birlikte katılır, bu sürecin başlıca devamcısı olur. Bu dönemde yakından etkilendiği Yahya Kemal’in tarihe bakışını savunur. Bu yıllarda zaman zaman milliyetçilik ve Türkçülük akımlarına kaymakla beraber, milliyetçiliğin ve Türkçülüğün aşırı yorumlarını benimsemez. Kısa bir dönem dahi olsa liberal ve demokratik felsefeyi temel alan, toplum

²⁶ “Atatürk ve Gençlik”, *Yeni İş Dünyası*, Sayı:41, Mart 1983, s.9.

²⁷ “Cahit Tanyol’un Düşünsel Hayatının Dönemlendirilmesi” başlıklı bu bölüm, *Dramın Aydın Cahit Tanyol* kitabından aynen alınmıştır. (Erkan Çav, *Dramın Aydın Cahit Tanyol*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s. 521-524).

değerlerini ve toplumsal örgütlenmeyi, çoğulculuğu benimseyen açık toplum-devlet yapısına dayalı bir sistem görüşünü dile getirir. Dinî inançlarını görüşlerinde ortaya koyan, bunu makaleleriyle savunan, ancak bir sosyolog olarak yaşadığı toplumun temel çelişkisi hâline gelen, devlet organizasyonu ve din ilişkisini düzenlemeye yönelik laiklik ilkesinin çözümü olarak laik ahlakın gerçekleşmesi için çaba gösteren bir akademisyen konumunda olur. 1950'lerde ilk defa gündeme gelen türban tartışmalarında türbanın moda olduğunu savunan, diğer tarafta din derslerinin okullarda verilmesini ahlakı oluşturmada olumlu etken olarak kabul eden bir çizgidedir. Laik ahlak üzerine Kemalist devrimlerin ortaya koyduğu laisizm anlayışına başta bazı noktalarda karşıdır, sonrasında devrimleri dinî açıdan ele aldığı devrimlerin dine muğayir olmadığını söyleyerek mevcut laisizm politikalarını onaylar pozisyona gelir. Laik ahlakın toplumda tesisi için incelemeler ve görüşler sunarken içsel dünyasının bir yansıması olarak dine karşı bir tavır, dini yok sayan, dine yabancılaşmış bir yaklaşım sergilemez. Cumhuriyet sürecinde devlet-toplum-birey ilişkisinde çatışma ve düşünsel ayrılmaya sebep olan devlet organizasyonu-din ilişkisi sorununa çözüm getirme amacıyla hareket eder. Aynı çerçevede Atatürk'ü ve devrimleri eleştirel ve sorgulayıcı bir tavırla değerlendirme çabasıdadır. Bu yıllarda bir dönem Cumhuriyet devrimlerini Osmanlı'dan gelen süreçle Tanzimat'ın devamı ıslahat hareketi olarak görür. 1950'li yılların ortalarından itibaren Marksist terminolojiyi makalelerinde kullanmaya ve olumsuz eleştirmeye başlar. Bu döneme kadar üniversitede doktorasını ve doçentliğini verir, ahlak konusunda akademik ve sosyal alanda geniş ve etkili bir yer edinir. Laik ahlakı savunarak, bu ahlakın koşullarının oluşması için makaleleriyle, konferanslarıyla, dersleriyle yoğun bir şekilde çalışır. Aynı yıllarda üniversitedeki düşünce akımlarına karşı kayıtsız kalmaz, kendi düşüncesine yakın olanları desteklerken karşısındakı olduklarını eleştirir. Demokrat Parti'nin özellikle 1955 sonrası dönemindeki uygulamalarının ve bu süreçte yaşananların bir yansıması olarak demokratik değerlerle örülü düşüncelerinden uzaklaşmaya başlar. 1950'lerin sonlarına doğru partisiz parlamentoyu öneren Hoca Kadri Efendi'nin görüşlerini demokrasiye alternatif olarak ortaya koymakla birlikte, halen tam olarak demokratik sistemden umudunu kesmez. Bu dönemde hemen hemen her konuda başka görüşlerini açıklar, incelemeler yapar. Çalışmaları 1940'lı yıllarda şiir ağırlıklı sanat ve edebiyat metinleri yanında sosyolojideki temel yaklaşımlarına yönelirken, 1950'lerde örf ve âdetler, ahlak, din ve ilişkili konular, demokrasi ve açılımları, memur sorunları, medeniyet ve Batılılaşma çerçevesinde aşağılık duygusu ve tekniğin şekillendirdiği modernleşmenin eleştirisi, kültür ve

medeniyet ilişkisi bağlamında toplumsal sorunlar ve milliyetçilik konuları ön planda yer alır. Genel olarak bu dönemde içsel manada dinî ve metafizik duyguları benimseyen, liberal, muhafazakâr ancak yeniliğe açık, çekingen taraflarıyla birlikte demokrasiye, toplum değerlerinin ifadesine, temsiline ve toplumsal örgütlenmelerinin gerekliliğine inanan, ilk yıllarında milliyetçilik duygusu ağır basan şair, edebiyatçı, felsefeci ve sosyolog bir aydın kimliği vardır.

II. Dönem (1960-...): Ziya Gökalp Sosyolojisi ve Merkez'in (Kemalizmin) Bir Kolu Olarak Pragmatik Marksist Sosyoloji Dönemi ve Sonrası

1960'lı yıllarda pragmatik ve "Bize göre" olduğu zamanla netleşecek olan Marksist metodolojiyi sosyolojide kullanmaya yönelirken, bu dönemin ilk birkaç yılındaki düşünsel kaos ortamında kendine bir yol bulma arayışındadır. Gelişmeler ve arayışları sosyalizme götürür. Marksizmi algılayışı, Kemalizmi benimseyişi, darbeler ve tarihsel süreç içinde dönemin koşullarına göre öne çıkan etkileriyle birlikte 2000'li yıllara değin bu dönemi üç alt döneme ayırmak mümkündür.

1960-1970: 27 Mayıs 1960 Darbesi ile beraber ülkenin tüm aydınlarının yaşadığı gibi Darbe'nin çevresinde oluşan düşünce bunalımının etkisinde kalır. Dönemin farklı ideolojilere açılan yaklaşımlar bağlamında sağlanan görece özgürlükçü ortamında aydınlar arasında yoğun bir düşünce paylaşımı yaşanmaya başlar. Bu etki düşüncelerinde ve yazılarında kendisini gösterir. Anayasa tartışmalarına katılır, değişen düşüncelerini anlatmaya ve savunmaya başlar. Dönemin etkili düşünce merkezi *Yön* dergisinde ve kurucularından olduğu Sosyalist Kültür Derneği çevresinde düşüncelerini geniş olarak aktarma imkânı bulur. Bu dönemde, içsel değişimine paralel yaşadığı materyalist felsefe ile birlikte pragmatik bir çizgi izleyecek olan Marksist düşünceyi "Bize göre" sosyalist bir devlet denemesinin gerçekleşmesi doğrultusunda benimser, bu doğrultuda pragmatik "Bize göre" Marksist metodoloji ile olayları değerlendiren, on yıllık sonu başarısız biten demokrasi denemesinden sonra çoğulcu ve çok partili demokratik sistemi reddeden, Kemalizme dayalı sosyalist bir devlet denemesinin olabirliğini araştıran bir aydın kimliğine bürünür. Dönemin öne çıkan inceleme alanlarından Osmanlı devlet ve toplum yapısına yönelir. Osmanlı'dan günümüze burjuva sınıfının koşulları ve varlığı üzerine tartışmalara girerek Marx'ın belirlediği koşulların bizde olmadığını, ama devlet felsefemizin getirdiği mevcut koşullarla diyalektik

oluşun götürdüğü sonucun doğal olarak sosyalizm olduğunu savunur. Türkiye'deki burjuva demokrasinin ve sosyalizmin koşullarını araştırır. Behice Boran'la girdiği tartışmalarda Marksist metodu kullanmaya yönelik eleştirilerde bulunur. Amacı Gökalp milliyetçiliğini ve Kemalizmi bir potada eriterek sosyalizm çerçevesinde birleştirmektir. Bu anlamda "İslam'ın cenneti sosyalizmdir" sonucuna ulaştığı İslam sosyalizmini savunan teorik yazılarını kaleme alır. 1960'ların sonlarına doğru dünyada olduğu kadar Türkiye'de de hareketlenmeye başlayan gençlik üzerine görüşlerini dile getirir. 1960'ların özellikle ilk yarısı, pragmatik görüşlerle biçimlenmiş Marksist metodolojiyi kullanarak Atatürk devrimlerinden temel almak ve devrimlerle hesaplaşmak suretiyle Kemalist ve sosyalist fikirleri bağdaştırarak sosyalist devlete ulaşma çabasıyla geçirdiği dönemdir. 1960'ların sonlarına doğru başarısız geçen TİP'in demokrasiye ekleme süreci, Kemalist ve sosyalist fikirlerin bir türlü birleşmezliği sebebiyle Atatürk devrimlerinden destek alınarak sosyalist bir devlete ulaşılamayacağı düşüncesine varır. 1960'ların sonlarının düşünce ortamının getirdiği ve üniversitedeki öğrenci olaylarının genişlettiği kaotik ortamda düşünsel çıkmaza girerken 12 Mart Darbesi'ne yakın dönemde salt Kemalizm merkezli düşünsel çizgiyi öne çıkarır.

1970-1980: 12 Mart Darbesi'ne yakın dönemde Cumhuriyet devrimleri ile sosyalizmin bağdaşamayacağı düşüncesine ulaşır. 1970'lerin temel meselesi çatışma dinamiğini oluşturan ve yaygınlaştıran terör ve anarşiye Kemalizmi çözüm olarak önermek suretiyle karşı durur. Batı ve Doğu Marksizmlerini Rusya ve Çin devrimleri çerçevesinde karşılaştırır. 1960'larla birlikte yoğunlaşarak savunmaya başladığı partisiz parlamento görüşünü ısrarlı bir şekilde dile getirmeye devam eder.

1980- ... : 12 Eylül Darbesi ile Kemalizme, içeriden biri olarak eleştirel yaklaşan ve bunun ilk izlerini *Atatürk ve Halkçılık*'ta veren bir yaklaşım benimser. Ancak bu eleştirel yaklaşım laik/anti-laik çatışmasında katı bir laiklik savunucusu olması sebebiyle farkedilmez. Niyazi Berkes için "tipik Kemalist" deyimini tekrar vurgulaması, "Kemalizm yoktur, Kemalistler vardır" demesi bu bağlamda öne çıkar. Kemalizme ve Kemalizmi savunanlara getirdiği eleştiriler Kemalizme dışarıdan bakan birinin yaklaşımları değildir. 1990'lar sonrası Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla başlayan süreçte dünya sistemindeki uygulama dayanaklarından yoksun kalan sosyalizmin düşüncelerinde kalan mevcut etkilerinden uzaklaşarak, bu yıllarda yoğunlaşan ve temel olarak devletin varlığına tehdit algısı oluşturan irtica, Kürt, Alevi-Sünni meselelerini tartışır. İrtica, Kürt ve Alevi-Sünni sorunları karşısında, öznel olarak Alevi sorunları özelinde mevcut politikalara eleştiriler getirmekle beraber,

bu kavramlar bağlamında genel olarak çok daha muhafazakâr ve merkezci bir tutuma yönelir. Ulusalçılık şemsiyesi altındaki görüşlere ve bu görüşlerin savunucularına yakınlaşır. Kuvay-ı Milliye ruhunun devamcısı olduğu iddiasıyla kendini ortaya koyan ulusal-sol çerçevesinde düşüncelerini geliştirir. Partisiz parlamento fikrini devam ettirir, Kurucu Meclis'e düşüncelerini bağlar. 1980 sonrasında yoğun bir demokrasi eleştirisine yönelir, Turgut Özal'la birlikte gelen ve dünya kapitalist sistemine eklenme süreci olan liberalleşme politikalarını olumsuz ve sert biçimde eleştirir. Bu yıllarda devlet bilincinin yok olduğu düşüncesini ısrarla savunur, bu merkezde devlet felsefesi üzerine çalışır. Liberalleşme sürecinde artan köyden şehre göç ve göçün devamı olan şehirlerin İslamlaşması sürecini yakından ele alarak Batılılaşmayı mevcut görünüşleri ile değerlendirir. Son yıllarda yoğunlaştığı konular rejim tehlikesi ve devlet felsefesinin yok edilmesi olarak tanımladığı irtica ve bölünme hareketi olarak gördüğü Kürt meselesi olur.

Bu dönemlendirme tasarımına rağmen, Cahit Tanyol'un düşünce hayatının, ilk yıllarından itibaren "Devletçi" çizgisinin hiçbir zaman değişmediğini, ülke dışından gelen ideolojik yaklaşımlara her zaman mesafeli kaldığını, kimi zaman Kemalist yaklaşımları eleştirse de bu çizgiden tamamen kopmadığını değerlendirmelerde dikkate almak gerekir.

Değerlendirme

102 yaşına gelen ömrünün, yaklaşık 80 yılında düşünce ve yazın hayatında olan bir aydınının, Türkiye gibi bir ülkede düşünsel değişimler, dönüşümler ve kırılmalar yaşaması kaçınılmazdır. Cahit Tanyol'un öznel düşünce tarihinin Türkiye tarihinin toplumsal, siyasal, kültürel ve düşünsel yönleri ile örtüşen, çakışan, kesişen veya ayrışan yönleri, farklı bir sosyoloji ve düşünce tarihini, bireysel bir yaşam deneyimi içinden tasarlamak, yorumlamak ve farklı boyutlarıyla anlamak için zengin ve güçlü olanaklar sunar.²⁸

Cumhuriyet'in birey-toplum-devlet ilişkisinde yaşadığı dinin tanımı, uygulama alanı ve dinî yaşamın pratikleri bağlamında yeniden biçimlenen devlet ve toplum örgütlenmesine bağlı olarak açığa çıkan toplumsal ve siyasal çatışmalara çareler bulmak için akademik çalışmaları ile ahlak ve örf ve âdetler sosyolojisi kapsamında çözüm önerileri üretmiş, *laik devletin laik ah-*

²⁸ Daha ayrıntılı değerlendirme için bakınız; Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s. 633-636.

lak amacına yönelik açılımlar sunmayı amaçlamıştır. Bu süreç içinde, benzer veya farklı alanlarda önceki *sosyologlarda/düşünürlerde* olduğu gibi kendisine yüklenen görevi yerine getirmiş, Cumhuriyet'in modernleşmesi önündeki engellere veya eğilimlere, özellikle *laik/anti-laik* ekseninde şekillenen din bağlamında yapılaşmış farklılıkları ve yaklaşımları aşmak için fikirler üretme arayışını devam ettirmiştir.

Cahit Tanyol, aldığı eğitimler, ilgilendiği ve yöneldiği konular, yaptığı üniversite görevi, yazın çevrelerinde ve entelektüel hayatta uzun yıllar yer alması sebebiyle; izleyeni, aktörü ve etkileyeni olarak büyük bölümüne tanıklık ettiği *Türkiye'nin modernleşmesinde* çeşitli fonksiyonlar üstlenen aydın tipinin bir örneğidir.

Türkiye dışından gelen ideolojilere karşı onların "Bize göre" yerleştirilmesi veya reddedilmesi gerektiğini savunan ve Ziya Gökalp Sosyolojisi'nin biçimlendirdiği yaklaşımları temel alan Tanyol, birey-toplum-devlet ilişkisinde örülen sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. alanlardaki olaylara, süreçlere, meselelere bütünlüştürücü / homojenleştirici bir metotla yaklaşır. Ancak meselelere bütüncü düşüncenin, homojenleştirici / tek tipçi anlayışın tuzakları ile bakarken, sorunun çok alttan ve tikele dayanan niteliklerini gözden kaçırarak farklılıkları aynileştirme ve farklı nitelikleri aynı unsurla yorumlama tehlikesi artar. Bu yaklaşım sosyal bilim yöntemi açısından tikel üzerine olan değerlendirmelerde hata payının artmasına sebebiyet verir.

Yöntem konusundaki yaklaşımı dışında Tanyol'a yönelik en önemli eleştiri noktası, Türk modernleşmesinin Cumhuriyet sürecinde geçirdiği evrelerin yakın tanığı, etkileyeni ve sürdürücüsü olarak siyasal, ekonomik, toplumsal vb. alanlardaki uygulamaları eleştirme inisiyatifini yeterince kullanmamasıdır. Bu süreç özellikle 1960'lar sonrasında yoğunlaşarak artar. Birçok meselede düşüncesi mevcut uygulamadaki gibi olmamasına rağmen, başta "devletin bekası", "önce devlet, sonra toplum", "devlet her şeydir", "devlet olmazsa toplum diye bir şey olmaz" vb. temel yaklaşımları ile toplumbilim anlayışında önceliği devlet düzeninin (her ne biçimde ve nasıl olursa olsun) tesis edilmesi, yürütülmesi ve sonrasında toplumsal sorunların ona uygun çözümlenmesi yaklaşımı vardır. Toplum, düzene uydurulmalıdır. Bu söylem ve eylem düzeni ile Tanyol, bir anlamda merkezin izin verdiği düşünsel sınırların dışına çıkmamakla kendini sınırlar.

Bunların ötesinde Tanyol'un bütün çalışmalarının özünde "laik ahlak" yatar. Cumhuriyetin kendisinden önceki sosyologlardan istediği gibi, devletin temel sorunlarını ele almış, devletin modernleşmesi sürecine yönelik engellere (veya açılımlara) merkezin yaklaşımları örgüsünde çözümler aramıştır.

Bu arayıştaki en büyük durağı devlet-din-toplum-birey ilişkileri bağlamında, Cumhuriyet öncesi geçerli olan paradigmaların dışında ulus-devlet modeli içinde laiklik temelinde biçimlenen ve dinsel kaynaktan temel almayan “laik ahlak” anlayışını tanımlamak/savunmak olmuştur.

Tanyol’un dikkati çeken en önemli özelliklerinden biri değişen düşüncelerini hayatı boyunca açıklıkla dile getirmesidir. Bu açıdan yazıları incelendiğinde bütün bir Türkiye tarihinin geçirdiği aşamaları izlemek mümkün olur. Bu durum, düşünmenin bireyin elinde olmadığı koşulların içinde yetişmiş olan Tanyol’un, kendi iç tutarlılığını düşünsel tutarlılığına tercih ederek, değişmeyi ve dönüşmeyi ruhen sindirerek 100 yılı aşan bir yaşamı sürdürmesi ve düşüncelerini değişen yönleriyle ortaya koyması sürecinde, farklı nitelikleriyle Türkiye’deki düşünme yapılarının ve aydınlarının anlaşılmasında önemli olanaklar sağlar.

Hemen her alandaki makaleleri ve kitapları ile sadece sosyolojinin değil, başka birçok alanın da içinde yer alarak ahlak temelli çalışmalarını diğer yaklaşımlarına aktarır, Ziya Gökalp Sosyolojisi’nin ilkelerini Prens Sabahattin’in yaklaşımlarını göz ardı etmeden açımlayarak Durkheim Sosyolojisi temelinde makro sosyoloji yöntemlerini uygular, bunların toplamında savunduğu değerler ve düşünceler ile İstanbul Üniversitesi Sosyoloji geleneğinin ve Türkiye’deki sosyolojinin kökleşmesine ve gelişmesine “Yerli Sosyoloji Geleneği”nin temsilcisi olarak uzun yıllar hizmet eder.

Nihayetinde; 1914 doğumlu Cahit Tanyol, Darülfünun’da derslerin başlamasıyla kuruluşu kabul edilen dünyanın ikinci Sosyoloji Kürsüsü ile yaşıt, aynı kürsüde 37 yıl kesintisiz hizmet vermiş; şair, öğretmen, felsefeci, sosyolog, binlerce sayfayı bulan 1300’ün üstünde makale ve 17 kitap ile 100 yıla ulaşan, verimli bir ömürdür. İşlediği ve incelediği konular, Türkiye tarihine yaptığı tanıklıklar, geçtiği farklı düşünce evreleri, bulunduğu eğitim, yazın ve düşün çevreleri açısından bakıldığında, bu kapsamlı ve geniş ilgi alanı içinde hemen hemen her konuya bir ucundan değinmiş, Türk sosyolojisini ve düşüncesini farklı yönleriyle etkilemiş bir sosyolog olarak Cahit Tanyol, kendi temel alanı dışındaki konularda da düşüncelerini ortaya koyan Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi, Cumhuriyet dönemiyle birlikte değişen toplumsal ve siyasal kodlar bağlamında *kelimeler* ve şeyler arasındaki anlam ilintisini yeniden kuran öncü ve *ansiklopedist* sosyolog tipi içinde yer alır. Cumhuriyet’in ulus-inşa sürecine göre sosyolojinin yeniden yapılandırılmasında etkili kişilerden olan Cahit Tanyol, bu özelliği ile Türkiye’deki sosyolojinin temel bir merhalesini temsil eden sosyolog kuşağının, yaşayan son temsilcisidir.